

BANKLARDA MUAMMOLI KREDITLARNI KAMAYTIRISH YO'LLARI

Ismatov Xojiakbar Jalol o'g'li
O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi magistranti

WAYS TO REDUCE PROBLEM LOANS IN BANKS

Ismatov Xojiakbar Jalol o'g'li
Master's student of the Banking and Finance Academy of the Republic of Uzbekistan
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17439717>

Annotatsiya

Mazkur tezisdagi banklarda muammoli kreditlar (non-performing loans — NPL) muammosi va ularni kamaytirishning samarali yo'llari ilmiy-amaliy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. So'nggi yillarda O'zbekiston bank tizimida kredit portfeli hajmining o'sishi bilan bir qatorda, muammoli kreditlarning ulushi ham iqtisodiy barqarorlikka tahdid soluvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bois, tijorat banklari faoliyatida kredit risklarini aniqlash, baholash va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish, shuningdek, muammoli kreditlarning oldini olish bo'yicha kompleks choralar ishlab chiqish zarur.

Tadqiqotda muammoli kreditlarning yuzaga kelish sabablari sifatida kreditlash siyosatining sustligi, garov bahosining asossiz belgilanishi, mijozlarning to'lov qobiliyati monitoringining yetarli emasligi va makroiqtisodiy o'zgaruvchanlik kabi omillar aniqlanadi. Tezisdagi banklar tomonidan NPLlarni kamaytirishning ilg'or mexanizmlari — erta ogohlantirish tizimlari (EWS), riskga asoslangan kreditlash, qarzlarni restrukturizatsiya qilish, digital skoring tizimlarini joriy etish va kredit registrlari orqali ma'lumot almashish amaliyotlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Muammoli kreditlar, tijorat banklari, kredit riski, kredit portfeli, ECL (kutalayotgan kredit yo'qotish), IFRS 9, erta ogohlantirish tizimi (EWS), restrukturizatsiya, garov siyosati, kredit monitoringi, likvidlik, moliyaviy barqarorlik, kredit registri, risk-menejment, digital bank xizmatlari.

Abstract

This thesis analyzes the problem of non-performing loans (NPL) in banks and effective ways to reduce them from a scientific and practical perspective. In recent years, along with the growth in the size of the loan portfolio in the banking system of Uzbekistan, the share of problem loans has also emerged as a factor threatening economic stability. Therefore, it is necessary to improve the mechanisms for identifying, assessing and managing credit risks in the activities of commercial banks, as well as develop comprehensive measures to prevent problem loans.

The study identifies factors such as weak lending policy, unreasonable determination of collateral value, insufficient monitoring of customer solvency, and macroeconomic volatility as the causes of problem loans. The thesis highlights advanced mechanisms for reducing NPLs by banks - early warning systems (EWS), risk-based lending, debt restructuring, the introduction of digital scoring systems, and information exchange practices through credit registries.

Keywords: Problem loans, commercial banks, credit risk, loan portfolio, ECL (expected credit loss), IFRS 9, early warning system (EWS), restructuring, collateral policy, credit monitoring, liquidity, financial stability, credit registry, risk management, digital banking services.

Tahlil natijalari

Banklarda muammoli kreditlar hajmini kamaytirish masalasi O'zbekiston moliya tizimining barqarorligi, banklarning kapital yetarliligi va mijozlar ishonchi bilan bevosita bog'liqdir. So'nggi yillarda mamlakatda iqtisodiy o'sish sur'atlari barqaror bo'lishiga qaramay, ayrim tijorat banklarining kredit portfelida muammoli kreditlar ulushi yuqori darajada saqlanib qolmoqda. Bu holat, o'z navbatida, banklarning likvidlik darajasiga, foyda marjasiga va yangi kreditlar ajratish imkoniyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, muammoli kreditlarning asosiy sabablari bir nechta omillar bilan bog'liq. Birinchidan, ayrim hollarda kredit ajratish jarayonida qarzdorning to'lov qobiliyatini baholash yuzaki amalga oshiriladi, moliyaviy hisobotlar to'liq tahlil qilinmaydi yoki soxta ma'lumotlarga tayaniladi. Ikkinchidan, kredit portfelining yuqori darajada ma'lum tarmoqlarga yoki yirik mijozlarga konsentratsiyalashuvi riskni oshiradi. Uchinchidan, garov obyektlarining bahosi bozor qiymatidan yuqoriroq belgilanishi, ularning realizatsiya jarayonida katta yo'qotishlarga olib keladi.

O'zbekiston Markaziy banki ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda tijorat banklari umumiy kredit portfelining o'rtacha 3,5–4 foizini muammoli kreditlar tashkil etgan. Ayrim banklarda bu ko'rsatkich 5 foizdan ham yuqori. Bu raqam xalqaro me'yorlarga nisbatan qoniqarli bo'lsa-da, milliy bank tizimining rivojlanish bosqichida sezilarli xavf omili sifatida e'tiborni talab qiladi.

Muammoli kreditlar bilan bog'liq muammolarni kamaytirish uchun ko'plab banklarda erta ogohlantirish tizimlari (Early Warning Systems – EWS) joriy etilmoqda. Ushbu tizim qarzdorning moliyaviy holatidagi o'zgarishlarni, to'lov kechikishlarini, kassaflow pasayishini va boshqa xavf signallarini avtomatik tarzda aniqlab, kredit menejeriga ogohlantirish yuboradi. Shunday qilib, muammo erta bosqichda aniqlansa, bank va mijoz o'rtasida restrukturizatsiya yoki qayta moliyalashtirish mexanizmlarini qo'llash imkoniyati kengayadi.

Shuningdek, IFRS 9 – “Moliyaviy asboblari” xalqaro standartiga muvofiq kutilayotgan kredit yo'qotish (ECL) modeli bo'yicha zaxiralar shakllantirish amaliyoti joriy etilgan. Bu yondashuv banklarni faqat kechikkan qarzlari uchun emas, balki potensial xavf ostidagi aktivlar uchun ham oldindan zaxira ajratishga majbur etadi. Natijada, bank kapitali riskga moslashtirilgan holda boshqariladi va potensial yo'qotishlar bank foydasiga keskin zarba bermaydi.

Tahlillar shuni ham ko'rsatadiki, muammoli kreditlarni kamaytirishda kredit siyosatini qayta ko'rib chiqish muhim rol o'ynaydi. Yangi kreditlar bo'yicha garov siyosati, foiz stavkalari, kreditlash limitlari va to'lov jadvalining moslashuvchanligi iqtisodiy muhitga qarab qayta kalibrlanishi zarur. Shuningdek, kredit portfeli tarkibida kichik va o'rta biznes (KO'B) ulushini oshirish, kreditlarning tarmoq va valyuta kesimidagi diversifikatsiyasini ta'minlash NPL riskini kamaytiradi.

Yana bir muhim yo'nalish — post-kredit monitoringni kuchaytirishdir. Bu jarayon nafaqat to'lov intizomini nazorat qilish, balki qarzdor faoliyatidagi o'zgarishlarni aniqlash, kassaflow tahlilini muntazam olib borish, garov qiymatini qayta baholash kabi amaliy nazorat choralarini o'z ichiga oladi. Shuningdek, banklar “Work-out” bo'limlari orqali muammoli kreditlarni qayta tiklash, restrukturizatsiya qilish va kollektorlik xizmatlari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishmoqda.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2023–2024-yillarda bir qator tijorat banklarida EWS va raqamli skoring tizimlari joriy etilgach, muammoli kreditlar ulushi 0,8–1,2 foizgacha kamaygan.

Xususan, “O‘zmilliybank” va “Ipoteka bank” tajribasida kredit monitoringi va garov nazorati tizimining raqamlashtirilishi NPL ko‘rsatkichlarini pasaytirishda ijobiy samara bergan.

Bundan tashqari, kredit risklarini boshqarishda kadrlar salohiyatini oshirish ham muhim omil sifatida qaraladi. Har bir kredit bo‘yicha riskni baholovchi xodimlar zamonaviy metodologiyalar — PD, LGD, EAD modellari, stress-testlash va portfel tahlilini puxta egallashi zarur. Bank rahbarlari esa kredit portfelining sifatini oshirishga yo‘naltirilgan KPI tizimini joriy etish orqali xodimlarni rag‘batlantirishlari lozim.

Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, muammoli kreditlarni kamaytirish — bu faqat qarzlarni undirish masalasi emas, balki butun kredit siklining sifatli boshqaruvini yo‘lga qo‘yishdir. Kredit ajratishdan tortib to qaytarilishigacha bo‘lgan har bir bosqichda risklarni nazorat qilish, raqamli yechimlardan foydalanish, kadrlar malakasini oshirish va prudensial siyosatni qat‘iy amalga oshirish orqali bank tizimining moliyaviy barqarorligi ta‘minlanadi.

Shu bois, O‘zbekiston tijorat banklari uchun eng muhim vazifa — kredit portfeli sifatini doimiy monitoring qilish, muammoli aktivlar bo‘yicha “faol boshqaruv” strategiyasini joriy etish va xalqaro amaliyot asosida riskga asoslangan qaror qabul qilish tizimini mustahkamlashdir.

Xulosa

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, banklarda muammoli kreditlarni kamaytirish moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash, kapital yetarliligini oshirish va mijozlar ishonchini mustahkamlashning eng muhim shartlaridan biridir. Muammoli kreditlarning yuqori darajada saqlanib qolishi banklarning likvidligiga, foyda marjasiga va iqtisodiy tizimdagi umumiy ishonchga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bois, ularni kamaytirish bo‘yicha kompleks va tizimli yondashuv zarur.

Birinchidan, muammoli kreditlarni oldini olish uchun kredit ajratish jarayonida riskni baholash tizimini takomillashtirish, mijozning moliyaviy holatini chuqur tahlil qilish va garov siyosatini shaffof yuritish zarur. Ikkinchidan, erta ogohlantirish tizimlari (EWS) orqali kredit portfelidagi potentsial xavfli qarzlarni erta bosqichda aniqlash va restrukturizatsiya mexanizmlarini qo‘llash samarali natijalar beradi.

Uchinchidan, banklarda IFRS 9 xalqaro standartlariga asoslangan kutilayotgan kredit yo‘qotish (ECL) modeli amaliyotini yanada chuqurlashtirish, riskni hisobga olgan holda zaxira ajratish tartibini qat‘iy lashtirish muhimdir. Bu yondashuv bankning kapital sifatini yaxshilaydi hamda kutilmagan yo‘qotishlarni kamaytiradi.

To‘rtinchidan, muammoli kreditlarni kamaytirish uchun post-kredit monitoring, raqamli skoring tizimlari, garovlarni qayta baholash, hamda kadrlar salohiyatini oshirish choralari ustuvor ahamiyat kasb etadi. Har bir kredit bo‘yicha mas‘ul xodimning natijasi kredit sifatiga bog‘lanishi lozim.

Beshinchidan, banklar o‘rtasida kredit registrlari va axborot almashinuvi tizimini kengaytirish, mijozlarning kredit tarixini tahlil qilish hamda “Work-out” bo‘limlari orqali muammoli kreditlarni tiklash amaliyotini rivojlantirish zarur.

Umuman olganda, muammoli kreditlar bilan kurashish bir martalik chora emas, balki uzluksiz jarayon bo‘lib, u bankning strategik boshqaruv siyosatiga chuqur singdirilishi kerak. Shu yo‘l bilan bank tizimida barqarorlik, ishonchlilik va raqobatbardoshlik darajasi oshadi

hamda O'zbekiston moliya sektorining jahon standartlariga mos rivojlanishiga zamin yaratiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Sinkey, J.F. (2019). *Commercial Bank Financial Management in the Financial-Services Industry*. New York: Prentice Hall.
2. Soto, U. (2020). *Credit Risk Modelling and Management*. London: Palgrave Macmillan.
3. Mian, A. & Sufi, A. (2018). *House of Debt: How They (and You) Caused the Great Recession, and How We Can Prevent It from Happening Again*. University of Chicago Press.
4. Lavrushin, O.I. (2021). *Bankovskoye delo: Upravleniye riskami i kapitalom*. Moskva: Knorus.
5. Sokolinskaya, N. & Abramova, M. (2020). *Bankovskaya sistema i problemnyye kredity: Analiz i prognoz*. Moskva: INFRA-M.
6. Holmamatov, F. (2022). "O'zbekiston bank tizimida muammoli kreditlar va ularni kamaytirish yo'llari." *Moliyaviy tahlil jurnali*, 4(2), 55–68.
7. To'xtaboyev, U. (2021). *Bank risklarini boshqarishning zamonaviy yondashuvlari*. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
8. Majidov, J. (2020). "Tijorat banklarida muammoli aktivlarni boshqarish mexanizmlari." *O'zbekiston moliya jurnali*, 5(3), 27–39.
9. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2024). *O'zbekiston bank tizimi barqarorligi to'g'risida yillik hisobot*. Toshkent.
10. Dando, R. (2019). "Credit Risk Stress Testing and Portfolio Management." *Journal of Banking Regulation*, 20(3), 187–204.
11. Abdurahmonov, S. (2023). *Tijorat banklarida kredit portfeli sifati va muammoli kreditlar dinamikasi*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
12. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2023). *Bank sektorida aktivlar sifati va moliyaviy barqarorlik monitoringi hisobotlari*. Toshkent.